

ÜLKELERİN KARŞILAŞTIRMALI İHRACAT PERFORMANSLARININ AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜK KATSAYILARIYLA BELİRLENMESİ: TÜRKİYE-SURİYE ÖRNEĞİ

Yrd.Doç.Dr. Birol ERKAN
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Meslek Yüksekokulu Dış Ticaret Bölümü
birolerkan@kilis.edu.tr

ÖZET

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayısı ilk defa Liesner tarafından (1958) ortaya atılmış, karşılaştırmalı üstünlüklerin ölçümü amacıyla Balassa tarafından (1965) geliştirilmiştir. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (AKÜ) katsayıları, ülkenin belli bir sektör ihracatının toplam ihracatına oranının, aynı sektörün dünyadaki ihracatının dünya toplam ihracatına oranına bölünmesi şeklinde hesaplanmaktadır. Balassa İndeksi şeklinde de ifade edilebilen AKÜ katsayıları; ülkenin bir sektördeki yurtiçi uzmanlaşmasını, dünyanın veya diğer ülkenin uzmanlaşmasıyla karşılaştırır. Çalışmada, 2000-2008 yılları arasında Türkiye'nin ve Suriye'nin karşılaştırmalı üstünlüklerinin belirlenmesi amacıyla SITC Rev3, 2 haneli bazda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayıları hesaplanmıştır; söz konusu ülkelerin birbirlerine karşı üstünlük ve dezavantajları ortaya koyulmuştur. Buna göre toplam 66 mal grubunun 9'unda Türkiye, Suriye karşısında açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaja (Suriye, Türkiye karşısında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe) sahiptir. Suriye'nin Türkiye karşısında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu mal guruplarının çoğu "0 Grubu (Canlı hayvanlar ve Gıda Maddeleri)" ve "2 Grubu (Akaryakat Hariç Yenilmeyen Hammaddeler)" dir. Bununla birlikte, diğer mal guruplarının ihracatında; Türkiye'nin Suriye karşısında bariz bir şekilde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü (45 mal grubunda güçlü karşılaştırmalı üstünlük) bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler, İhracat, Türkiye, Suriye

DETERMINING WITH THE INDICES OF REVEALED COMPARATIVE ADVANTAGE OF COUNTRIES' COMPARATIVE EXPORT PERFORMANCES: A CASE STUDY FOR TURKEY AND SYRIA

ABSTRACT

The index of revealed comparative advantages was first introduced by Liesner (1958) and operationalized by Balassa (1965) in order to measure comparative advantages. The RCA index of a country for a product is often measured by the product's share in the country's exports in relation to its share in world trade. The index of RCA (called the Balassa Index), is used to measure the relative importance of a product in a country's export composition relative to that product's relative importance in world trade or any country. In this study, between the years 2000-2008, indices of the revealed comparative advantages of Turkey and Syria are calculated on SITC Revision3, 2 digit codes and the comparative advantages and disadvantages of countries in question are examined among themselves. Turkey has accordingly got the revealed comparative disadvantages against Syria (Syria has got the revealed comparative advantages against Turkey) in 9 of 66 goods. The most goods which Syria has got the revealed comparative advantages against Turkey are "group 0 (Food and Live Animals)" and "group 2 (Dairy Products and Birds Eggs)". However, in the export of the other goods; Turkey has clearly got the revealed comparative advantages (in 45 goods, strongly comparative advantages are available) against Syria.

Key Words: Revealed Comparative Advantages, Export, Turkey, Syria

1. GİRİŞ

Ülkelerin gerek ekonomik gerekse politik anlamda, uluslararası piyasalardaki hakimiyeti ve söz sahibi olma durumu daha çok dış ticaret hacimleriyle yakından ilişkilidir. Özellikle de dış ticaretin en önemli kalemi olan ihracat büyüklükleri, ülkelerin ekonomik büyümesi, kalkınması ve refah düzeyindeki artışları bakımından son yıllarda en çok dikkate alınan makro ekonomik kavramlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. İhracat miktarında yıllar itibariyle ortaya çıkan değişiklikler, söz konusu değişikliklerin gerek dış ticaret, gerekse cari işlemler bilançosunda meydana getirdiği etkiler her zaman en önemli hususlar olarak ülkelerin ekonomi gündemlerinde ilk sıralarda yer almayı başarmıştır.

Bununla birlikte, önemli bir makro ekonomik büyüklük olan ihracat kavramı; mikro bazda (sektörel bazda ve mal grubu bazında) incelendiğinde; daha önce ifade edilen ekonomik etkilerin gerçek nedenleri ortaya koyulmuş olacaktır. Keza, ülkelerin ihracatlarının yıllar itibariyle artmış olmasından ziyade, hangi sektörlerdeki ve mal gruplarındaki ihracatlarının artmış olduğu daha önemli bir gelişmişlik göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ilaveten, bir sektörün ihracatının artıyor olması, aynı zamanda ülkenin söz konusu sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu anlamına da gelmeyecektir. Karşılaştırmalı üstünlükler açısından önemli olan; ülkenin o sektördeki ihracatının toplam ihracatı içindeki payının, dünyada söz konusu sektördeki ihracatın, dünyadaki toplam ihracat içindeki payına oranla daha yüksek olmasıdır. Bu noktada, ülkelerin sektörel bazda ve mal grubu bazında ihracatlarındaki karşılaştırmalı üstünlüklerin belirlenmesi bağlamında, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (AKÜ) katsayılarının önemi ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın amacı; Türkiye'nin ve sınır komşusu Suriye'nin ihracat performanslarının sektörel bazda ve mal grubu bazında, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (AKÜ) katsayıları hesaplanarak belirlenmesidir. Bu bağlamda çalışmada, Türkiye'nin ve Suriye'nin karşılaştırmalı ihracat performanslarının belirlenmesi amacıyla karşılaştırmalı üstünlükler mikro bazda (Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması Revize 3, 2 haneli mal grubu) dinamik olarak ele alınmış, her bir ülke için her bir malın ihracatındaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yıllar itibariyle (Balassa İndeksi kullanılarak) ortaya koyulmuştur. Söz konusu analiz, Türkiye için 1993-2009 yıllarına ilişkin yapılmakla birlikte; Suriye'ye ilişkin veri kısıtı olması sebebiyle 2000-2008 dönemi baz alınarak yapılmıştır. Bununla birlikte, karşılaştırmalı ihracat performansı formülüyle aynı mal gruplarında iki ülkenin birbirleri karşısındaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük/dezavantaj durumları (2000-2008 dönemine ilişkin) ortaya koyulmuştur.

Çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılan özellik, Türkiye ile sınır komşusu Suriye arasındaki dış ticaretin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler perspektifinde incelenmiş olmasıdır. Zira, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayılarıyla Türkiye'nin ikili ticaretine ilişkin üstünlük ve dezavantaj durumu önceki çalışmalarda daha çok Avrupa Birliği ve küresel pazarlara yönelik ele alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde uluslararası ticaretin belirleyicisi olarak karşılaştırmalı üstünlük kavramına teorik açıdan değinilmiştir. Bu bağlamda, karşılaştırmalı üstünlüklerin ölçümünde kullanılan Balassa'nın açıklanmış

karşılaştırmalı üstünlük ve karşılaştırmalı ihracat performans indeksi de farklı yönleriyle ele alınmıştır. İkinci bölümde konuyla ilgili yerli ve yabancı çalışma örnekleri verilmiştir. Üçüncü bölümde Suriye'nin, dördüncü bölümde de Türkiye'nin ihracatındaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayıları (Balassa İndeksi) hesaplanmış ve yorumlanmıştır. Beşinci bölümde Türkiye'nin Suriye karşısındaki ihracat rekabet üstünlük ve dezavantaj durumunun ortaya koyulabilmesi amacıyla mal grubu bazında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksleri (karşılaştırmalı ihracat performansı) hesaplanmıştır.

2. ULUSLARARASI TİCARETİN BELİRLEYİCİSİ: KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER

Uluslararası ticaretin ilk teorisi olan Mutlak Üstünlükler Teorisi Adam Smith (1766) tarafından ortaya koyulmuştur. Smith, ülkelerin, daha ucuza üretebildikleri malların ihracatını yapmalarını, daha pahalıya ürettiklerini ise ithal etmelerini belirtmiştir. Ricardo'nun teoriye ilk katkısı, ülkelerin kendi ürettiği ürün veya hizmetler arasındaki fiyatlarla ilgili olarak değil; bir mal veya hizmetin, diğer ülkedeki mal veya hizmete göre nispi anlamdaki fiyat farklılıklarını baz alarak dış ticaret yapmaları gerektiğiyle ilgilidir. David Ricardo (1817) tarafından ortaya atılan Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi en eski uluslararası ticaret teorilerinden birisidir. Teori özellikle, bir ülkenin niçin belli mal ve hizmet kategorilerinin ihracatında uzmanlaşması ve diğerlerini ithal etmesi gerektiği üzerinde durmuştur (<http://www.econlib.org/LIBRARY/Ricardo/ricP.html>). Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre, bir ülke ticaret ortaklarına göre nispi olarak ucuza¹ (daha düşük birim emek maliyetle) üretebildiği malları ihraç etmeli, nispi olarak pahalıya (daha yüksek birim emek maliyetle) üretebildiklerini de ithal etmelidir. Bu durumda, dış ticaretten sağlanan kazançlar hem ülke refahını maksimize edecek, hem de serbest ticaret kanalıyla dünya ekonomik refahında da artışa yol açacaktır (Sharma, 2004:3).

Uluslararası ticaretin belirleyicisi olan karşılaştırmalı üstünlükleri ortaya atan Ricardo, teoride daha çok fiziksel ve doğal etkileri vurgularken, daha sonraki ekonomistler ağırlıklı olarak faktör donanımı, teknoloji ve insan faktörü üzerinde durmuşlardır. Ricardo'dan başlayarak Mill'e, Marshall'a, Heckscher-Ohlin'e ve çağdaş ekonomistlere kadar uzanan süreçte karşılaştırmalı üstünlüklerin teorik gelişimi devam etmiştir (Goldin, 1990:14). Bu süreçte ekonomistler serbest ticaretin ekonomik refaha katkı sağlayacağını öne sürerken, konuyla ilgili düşüncelerini esasen karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayandırmışlar, uluslararası ticaretten sağlanacak kazançların ekonomik refah artışı için bir anahtar olduğunu ve daha hızlı ekonomik büyümenin, karşılaştırmalı üstünlüklerin dikkate alınması suretiyle gerçekleşebileceğini ifade etmişlerdir (Bernhofen, 2005:208, Masters, 1995:V).

2.1. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) Yaklaşımı

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (AKÜ) yaklaşımı, karşılaştırmalı üstünlükleri (rekabet gücünü) ölçmede sıklıkla kullanılan yöntemlerden biridir. Bir

¹ Daha ucuza üretebilme ifadesi, şayet bir ülke uluslararası ticaretten tamamen izole olmuşa, varsayım olarak fiyatların ayarlanmasının başarılabilceğini gösterir (Hajiyev, 2004:8).

ülkenin mal ya da sektör bazında ihracat yapısının ülkenin karşılaştırmalı üstünlüklerini, ithalat yapısının ise karşılaştırmalı dezavantajlarını yansıttığı AKÜ yaklaşımına göre; bir malın ticaret dengesinin pozitif olması durumunda o ülkenin o malın/sektörün ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe, tersi durumda ise karşılaştırmalı dezavantaja (rekabet gücünden yoksunluğa) sahip olduğu söylenebilir (Bekmez, 2008:17).

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler düşüncesi ilk olarak Liesner (1958) tarafından ortaya atılmıştır. İngiltere'nin Ortak Pazar Ülkeleri ile rekabet gücünü karşılaştırmak için oluşturulmuş indeks, Balassa (1965) tarafından işlevsel hale getirilmiştir. Ülkelerin mevcut ticaret verilerinden yararlanılarak karşılaştırmalı üstünlüğünü gösteren Balassa İndeksi, ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlüğün nedenine inmeden, görünen bir avantaj farkı olup olmadığını açıklamayı amaçlamaktadır (Seymen, 2009:237).

İndeks, ülkenin belli bir sektör ihracatının toplam ihracatına oranının, aynı sektörün dünyadaki ihracatının dünya toplam ihracatına oranı olarak tanımlanabilir. Balassa İndeksi, herhangi bir malın (sektörün) ülkenin toplam ihracatındaki payının, söz konusu malın (sektörün) dünyanın (bir ülkenin veya bölgenin) toplam ihracatındaki payına oranını ifade eder. Diğer bir ifadeyle Balassa İndeksi, ülkenin bir maldaki yurtiçi uzmanlaşmasını (AKÜ indeksinin payı), dünyanın uzmanlaşmasıyla karşılaştırır (Beningo, 2005:6). Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayısı (AKÜ), UN Statistics Office ve Standart International Trade Classification (SITC) verilerinden (UN Comtrade ve PC TAS) hesaplanabilir².

“j” ülkesinin “t” döneminde “k” malındaki (sektöründeki) açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (AKÜ) katsayısı Balassa tarafından aşağıdaki gibi formüle edilmiştir (Balassa, 1965:99-123):

$$AKÜ_{kt}^j = \frac{X_{kt}^j / X_t^j}{X_{kt}^w / X_t^w}$$

AKÜ indeksinin pay kısmı, malın (sektörün) ulusal ihracattaki payını (%); payda kısmı ise, söz konusu malın (sektörün) dünya toplam ihracatındaki payını temsil etmektedir (Mykhnenko, 2005:27). Balassa İndeksi aynı sonucu vermek üzere şu şekilde de formüle edilebilir (Karşılaştırmalı İhracat Performansı) (Mahmood, 2006:6):

$$AKÜ_{kt}^j = \frac{X_{kt}^j / X_{kt}^w}{X_t^j / X_t^w}$$

(X_{kt}^j / X_{kt}^w); j ülkesinin k malı ihracatının dünya ihracatı içindeki payı

(X_t^j / X_t^w); j ülkesinin toplam ihracatının dünya toplam ihracatı içindeki payı

² Tüm formüllerde X ; ihracat, M; ithalat, t ; dönem, k ; mal (sektör), j ; ülke 1, m; ülke 2, w; dünya, u; birlik şeklinde sembolize edilmiştir.

$AKÜ > 1 \Rightarrow$ j ülkesinin t döneminde k malı (sektörü) ihracatı payı, aynı dönemde toplam dünya ihracatındaki payından büyüktür. Ülke söz konusu üründe (sektörde) açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir ve uzmanlaşmıştır (Coxhead, 2007:1109).

$AKÜ < 1 \Rightarrow$ j ülkesinin t döneminde k malı (sektörü) ihracatı payı, aynı dönemde toplam dünya ihracatındaki payından küçüktür. Ülke, söz konusu üründe (sektörde) açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir ve uzmanlaşmamıştır.

$AKÜ = 1 \Rightarrow$ j ülkesinin t döneminde k malı (sektörü) ihracatı payı, aynı dönemde toplam dünya ihracatındaki payına eşittir. Ülkenin söz konusu ürünlerdeki uzmanlaşma seviyesi, dünyanın uzmanlaşmasıyla aynıdır.

Balassa İndeksi, aynı zamanda şu şekilde de ifade edilebilir (Hinloopen, 2004:3);

$$AKÜ_{kt}^j = \frac{j \text{ ülkesi} \rightarrow k \text{ malı (sektörü) ihracat payı}}{dünya \rightarrow k \text{ malı (sektörü) ihracat payı}}$$

$AKÜ > 1 \Rightarrow$ Ülkenin k malında (sektöründe); dünya ihracatı içindeki piyasa payının, dünya ihracatındaki ortalama payından büyüktür.

$AKÜ < 1 \Rightarrow$ Ülkenin k malında (sektöründe); dünya ihracatı içindeki piyasa payının, dünya ihracatındaki ortalama payından küçüktür.

$AKÜ = 1 \Rightarrow$ Ülkenin k malında (sektöründe); dünya ihracatı içindeki piyasa payının, dünya ihracatındaki ortalama payına eşittir.

Daha ayrıntılı bir analizle, karşılaştırmalı üstünlüğün gücünü göstermek amacıyla Balassa'nın AKÜ katsayısını 4 aşamada sınıflandırabiliriz (Hinloopen, 2001:13):

1. Sınıflandırma $\rightarrow 0 < AKÜ \leq 1$; Karşılaştırmalı üstünlük yoktur.

2. Sınıflandırma $\rightarrow 1 < AKÜ \leq 2$; Zayıf bir karşılaştırmalı üstünlük vardır.

3. Sınıflandırma $\rightarrow 2 < AKÜ \leq 4$; Orta derecede karşılaştırmalı üstünlük vardır.

4. Sınıflandırma $\rightarrow 4 < AKÜ$; Güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük vardır.

Michael E. Porter, gelişmiş ülkelerin ekonomik başarılarını nasıl sürdürebildiklerini açıklayabilmek için karşılaştırmalı üstünlükler kavramını geliştirmiştir. Porter, rakiplerinden daha düşük maliyetlerle üretebilme ve aşırı maliyetleri nedeniyle ortaya çıkan yüksek fiyatları değiştirebilme yeteneğine sahip olmak olarak iki farklı karşılaştırmalı üstünlük kavramından söz etmiştir. Söz konusu avantajlardan en az birisine sahip olunması durumunda üstün bir firma veya ülkeden söz edilebilir (Porter, 1991:95-117). Porter, karşılaştırmalı üstünlük kavramıyla birlikte rekabet gücü kavramından da söz etmiş³, her ikisinin de özünde karşılaştırmalı maliyetlerin yattığını ifade etmiştir. Bu bağlamda, bir ülkenin uluslararası piyasalarda karşılaştırmalı üstünlüklerinin bulunmasının, aynı zamanda rekabet gücünün bulunması anlamına da gelebileceği söylenebilir.

³ Günümüz dış ticaretinde karşılaştırmalı üstünlükler artık rekabet gücü kavramı ile aynı anlamda kullanılır hale gelmiştir (Utkulu, 2005:6).

3. ÜLKELERİN KARŞILAŞTIRMALI İHRACAT PERFORMANSLARININ AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜK KATSAYILARIYLA BELİRLENMESİNE YÖNELİK ÇALIŞMA ÖRNEKLERİ

A. Ayşen Kaya, 1991-2003 dönemine ilişkin, Türkiye ile AB-15, AB-10 ülkelerinin, Bulgaristan ve Romanya gibi aday ülke gruplarının imalat sanayi ihracatındaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerini belirlemeye çalışmıştır. Çalışmada SITC Rev 3, 3 haneli imalat sanayi ihracat verileri kullanılmıştır. Türkiye'nin karşılaştırmalı üstün olduğu 53 maldan 1'inin hammadde yoğun, 27'sinin emek yoğun, 16'sının sermaye yoğun, 9'unun zor taklit edilen araştırma yoğun olduğu tespit edilmiştir (Kaya, 2006:1-10).

Güzin Erhat tarafından yapılan çalışmada, SITC Teknoloji Sınıflandırmasına göre Türkiye'nin AB-15 ülkelere ihracatındaki karşılaştırmalı üstünlükler ele alınmıştır. Türkiye'nin hammadde ve emek yoğun mallarda uzmanlaştığı, bununla birlikte kolay ve zor taklit edilen araştırma yoğun mallarda uzmanlaşmasının çok düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda, Türkiye AB-15 ülkelerinden İspanya, Portekiz ve Yunanistan ile benzerlik göstermektedir (Erhat, 2004:1-16).

Utku Utkulu ve Dilek Seymen, Türkiye'den AB-15'e ihraç edilen ürünlerin rekabet gücünü incelemiş, Balassa İndeksine ek olarak farklı AKÜ ölçütleri de kullanmıştır. Bununla birlikte, Türkiye ile AB arasında imzalanan GB anlaşmasının rekabet gücü üzerindeki etkileri de incelenmiştir. Türkiye'nin özellikle tekstil ve hazır giyim, meyve ve sebze, şeker, bal, tütün, yağ tohumu, kauçuk ürünleri ihracatında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri bulunmaktadır (Utkulu, 2004:1-26).

Recep Kök ve Orhan Çoban tarafından yapılan çalışmada, 1989-2001 dönemine ilişkin Türkiye'nin AB karşısında tekstil ve hazır giyim sektörlerindeki rekabet gücü (SITC Rev 3, 2 ve 3 haneli sınıflandırmaya göre) analiz edilmiştir. Türkiye'nin hem tekstil, hem de hazır giyim ihracatında AB karşısında rekabet gücüne sahip olduğu fakat son yıllarda rekabet gücünün azaldığı sonucuna ulaşılmıştır (Kök, 2005, 68-81).

Nejat Erk, korumacılık olgusunun rekabet üzerinde tahrip edici etkiler oluşturacağı ve korumacılık önlemlerinin var olması halinde, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerin belirlenemeyeceğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte; SITC kodlarını kullanarak 1980 yılına ilişkin analiz yapmış, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve dünya karşısındaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerini belirlemiştir. Buna göre, AET'ye karşı kimyasal ürünlerde, hayvansal ve bitkisel yağlarda yüksek oranda AKÜ katsayıları tespit edilmiştir. Makine ve ulaştırma araçlarında da karşılaştırmalı üstünlükler mevcuttur. Dünyaya karşı olan üstünlüklere bakıldığında da, canlı hayvan, içki ve tütün ve hammadde ihracatında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler bulunmaktadır (Erk, 1987:3-8).

Nevzat Şimşek, Dilek Seymen ve Utku Utkulu ise 1993-2005 arasında Türkiye'nin AB karşısındaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri SITC Rev 3, 3 haneli bazda teknoloji sınıflandırmasına göre analiz etmiştir. Sonuç olarak, Türkiye'nin hammadde ve emek yoğun malların ihracatında avantaja sahip olduğu görülmüştür. Sermaye yoğun malların ihracatında da mutlak olarak olmasa da, nispi anlamda üstünlük sağladığı görülmüştür. Ar-ge bazlı malların ihracatında ise karşılaştırmalı dezavantaj durumu mevcuttur (Şimşek, 2007:1-44).

Vildan Serin ve Abdulkadir Civan da 1995-2005 yılları arasında Türkiye'nin AB piyasalarındaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri analiz etmiştir. Türkiye özellikle zeytinyağı ve meyve suyu ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir (Serin, 2008:25-41).

Levent Kösekahyaoğlu tarafından yapılan çalışmada, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayılarının kullanılmasıyla Türkiye'nin AB'ye karşı ihracat rekabet gücü analiz edilmiştir. Özellikle 1980 sonrasında Türkiye'nin emek yoğun ürünlerin ihracatındaki rekabet gücü azalmıştır. Bu nedenle, Türkiye'nin sadece teknoloji yoğun ürünlerin ihracatına değil, aynı zamanda geleneksel emek yoğun ürünlerin ihracatına da önem ve destek vermesi gerekmektedir (Kösekahyaoğlu, 2003:147-156).

Edward N. Wolff tarafından yapılan başka bir çalışmada 1970-1997 yılları arasında 33 imalat malında 14 OECD ülkesi baz alınarak, söz konusu ülkelerin uzmanlaşma ve benzerlik dereceleri ölçülmüştür. Bununla birlikte, Kanada ve ABD'nin geleceğe yönelik uzmanlaşma dereceleri tahmin edilmiştir. Sonuçta; Kanada ulaştırma ekipmanları, özel karayolu taşıtları, motor araçları, demir ihtiva etmeyen metal ve ağaç ürünlerinde uzmanlaşmıştır. ABD ise uçak, profesyonel ürünler, petrol ve kömür ürünlerinde yüksek oranda nispi üstünlüklere sahiptir (Wolff, 2000:1-33).

Jeroen Hinloopen ve Charles Marrewijk, SITC 4 haneli tüm mal gruplarını kullanarak 1970-1997 yılları verileri ile kapsamlı bir çalışma yapmış, 183 ülke ele alarak söz konusu ülkelerin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayılarını hesaplamıştır (Hinloopen, 2004:1-25).

Kui-Wai Li ve Siegfried Bender, 1981-1997 dönemini baz alarak çeşitli ülke gruplarına ilişkin (AB, Kuzey Amerika, Latin Amerika, Güney Asya, Okyanusya, Doğu Asya, ASEAN) imalat sanayi mal grupları ihracatındaki AKÜ katsayılarını hesaplamıştır. Buna ilişkin, SITC 3 haneli, 1981-1983 ortama AKÜ ve 1995-1997 ortalama AKÜ katsayıları hesaplanmıştır. Her iki dönemde de karşılaştırmalı üstünlüğü en fazla olan sektörlere AB'nin sahip olduğu görülmüştür (Li, 2002:1-29).

Amita Batra ve Zeba Khan ise HS 2 haneli sınıflandırma bazında, 2000-2003 dönemine ilişkin Hindistan ve Çin'in global piyasalardaki rekabet gücünü incelemiş, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerin en yüksek olduğu sektörleri tespit etmiştir. Bununla birlikte, teknoloji sınıflandırmasına göre söz konusu ülkelerin hangi tür mallarda uzmanlaştığını ortaya koymuştur. Sonuçta, Hindistan'ın dünya piyasalarında üstünlük katsayısının (AKÜ) en fazla organik kimyasallar grubundaki sektörlerde olduğu görülmektedir. Bunu pamuk, hazır giyim, demir-çelik, nükleer reaktörler mal grubu izlemektedir. Çin'in ise dünya piyasalarında en fazla karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sektör olarak elektrik ve elektronik ekipmanlarının başı çektiği görülmektedir. Bunu organik kimyasallar, hazır giyim, inorganik kimyasallar izlemektedir (Batra, 2005:1-85).

Pradumna B. Rana, 13 Asya-Pasifik ülkesinin 1965-1984 arasındaki ihracat rekabet gücünü analiz etmiş, söz konusu ülkelerin (özellikle de emek yoğun ve bazı sermaye yoğun mallarda) karşılaştırmalı rekabet avantajı yakaladıklarını ifade etmiştir (Rana, 1988:1-21).

B.H. Ling, P.S. Leung ve Y.C. Shang tarafından yapılan çalışmada da Japonya ve ABD'deki büyük kültür karidesi üreticilerinin ihracat performansı incelenmiştir. 1989-1991 dönemi uluslararası ticaret istatistiklerine dayanarak, sırasıyla Japonya ve ABD piyasalarındaki 9 kültür karidesi üreticisi için AKÜ indeksi hesaplanmıştır. Sonuçta, Tayvan'ın canlı karides ihracatında Japonya'ya, taze karides ihracatında ABD'ye; Filipinler'in kurutulmuş, tuzlu ve salamura karides ihracatında Japonya'ya; Ekvator'un da taze ve kabuğu çıkarılmış karides ihracatında ABD'ye karşı rekabet üstünlüğü bulunmaktadır (Ling, 1996:775-785).

4. SURIYE EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ VE AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLERİ

1960'ların başlarında merkeziyetçi bir planlı ekonominin ağır bastığı, ekonomisinin petrol ihracatında yoğunlaştığı Suriye, özellikle 21. yüzyıldan itibaren dünya ticaret sistemiyle her geçen yıl daha entegre olan, liberalleşmeyi ve piyasa odaklı ekonomik sistemi benimseyen bir ülke görünümüne kavuşmuştur (Jamus, 2010:5). Son yıllarda ekonomik liberalleşme yolundaki adımlarıyla birlikte Dünya Ticaret Örgütü'ne katılım konusunda da karar aşamasındaki Suriye ekonomisi ortalama % 2.5-3 civarında büyümektedir (Yücel, 2002:1-5). GSYH içinde %19 tarım, %34 sanayi ve %47 hizmetler sektörünün payı olan Suriye 1989'dan bu yana büyük çaplı petrol ve doğalgaz yatırımlarına tanık olmuş, söz konusu yatırımlar ülke ekonomisinin kalkınması için temel teşkil etmiştir (<http://www.aleppochamber.org/>).

Tablo 1. İhracat/GSYH (%) (Suriye)

1993	1994	1995	1996	1997	1998
27	33	31	31	32	30
1999	2000	2001	2002	2003	2004
32	35	35	38	33	40
2005	2006	2007	2008	2009	2010
40	39	38	36	29	35

Kaynak: <http://data.worldbank.org/indicator/> (Erişim Tarihi: 31 Ekim 2010).

52 milyar dolar GSYH (2009 yılı), 2410 dolar kişi başına GSYH⁴, % 4'ü aşkın büyüme hızı (Worldbank, 2010) (son 6 yıl itibariyle), 12 milyar dolar ihracat rakamlarına (2008 yılı) sahip olan Suriye'nin başlıca ihraç malları ham petrol, petrol ürünleri, gıda, hayvancılık ve tütün mamulleri, pamuk; ithal malları da işlenmiş petrol ürünleri, makine ve nakliye araçları, gıda ve hayvancılık, kimyasallar ve kimyasal ürünlerdir (DTM, 2008:1). 2008 yılı rakamlarına göre ülkenin ihracatında Irak % 30.7, Almanya % 9.8, Lübnan % 9.6, İtalya % 6.4, Fransa % 5.5, Mısır % 5.4, Suudi Arabistan % 5.1; ithalatında da Suudi Arabistan % 11.7, Çin % 8.7, Rusya % 7.5, İtalya % 5.9, Mısır % 5.8, Birleşik Arap Emirlikleri % 5.7, Türkiye % 4.3, İran % 4.2 ile baş çekmektedir (<http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Suriye>).

⁴ Atlas yöntemine göre hesaplanmış değer. <<http://data.worldbank.org/indicator/>> (Erişim Tarihi:31.09.2010).

Suriye’de GSYH içinde ihracatın payına bakıldığında, 2000’li yıllarla birlikte genel bir artış dikkat çekmekle birlikte, istikrarsız bir görünümün olması dramatik bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (<http://data.worldbank.org/indicator/>).

4.1. Suriye’nin İhracatında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler

Suriye’nin ihracatta SITC Rev3, 2 haneli bazda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerinin belirlenmesi amacıyla Balassa İndeksi⁵ (AKÜ katsayısı) kullanılmıştır. Balassa İndeksi’nin tercihindeki amaç; ülkenin bir maldaki yurtiçi uzmanlaşmasını dünyanın uzmanlaşmasıyla karşılaştırmasıdır. Diğer bir ifadeyle, malın dünya toplam ihracatı içindeki payına göre ulusal ihracattaki payını tespit etmemize yardımcı olmasıdır.

Suriye’nin ihracatta güçlü karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olduğu 5 mal grubu SITC Teknoloji Sınıflandırması’na (Hufbauer, 1974:3-38) göre analiz edildiğinde, 4 mal grubunun (00, 05, 27, 33) hammadde yoğun, 1 mal grubunun da (26) emek yoğun olduğu görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Suriye’nin Güçlü AKÜ Katsayılarına Sahip Olduğu Mal Grupları (SITC Rev3, 2 Hane)

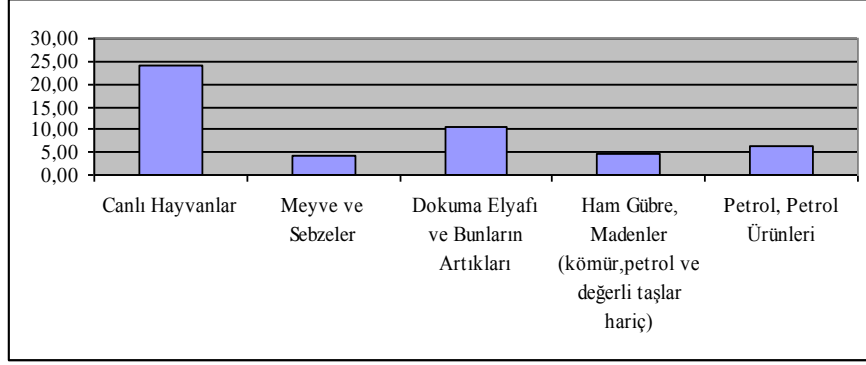
Mal Grupları	AKÜ Ort.	Değişkenlik Katsayısı	Üstünlük
00-Canlı hayvanlar	24,29	43,55	güçlü
05-Meyve ve sebzeler	4,30	33,19	güçlü
26-Dokuma elyafı ve bunların artıkları	10,68	29,79	güçlü
27-Ham gübre, madenler (kömür,petrol ve değerli	4,51	80,20	güçlü
33-Petrol, petrol ürünleri	6,53	47,67	güçlü

Kaynak: Comtrade ve PC TAS verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Suriye, özellikle canlı hayvanlar mal grubu ihracatında çok yüksek oranda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Bununla birlikte, ülke; dokuma ürünlerinin hammaddesini teşkil eden elyaf ihracatında da önemli bir üstünlüğe sahiptir.

$$^5 \text{AKÜ}_{kt}^j = \frac{X_{kt}^j / X_t^j}{X_{kt}^w / X_t^w}$$

Grafik 1. Suriye'nin Güçlü Karşılaştırmalı Üstünlüğe Sahip Olduğu Mal Grupları

Kaynak: Tarafımızca düzenlenmiştir.

Suriye'nin, ihracatında güçlü oranda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu mal grupları değişkenlik katsayılarına⁶ göre analiz edildiğinde, volatilitelerinin yüksek olup istikrarsız bir görünüm sergiledikleri söylenebilir.

Tablo 3. Suriye'nin Orta Derece AKÜ Katsaylarına Sahip Olduğu Mal Grupları (SITC Rev3, 2 Hane)

Mal Grupları	AKÜ Ort.	Değişkenlik Katsayısı	Üstünlük
04-Hububat, hububat ürünleri	2,41	60,84	orta
06-Şeker, şeker ürünleri ve bal	2,42	110,79	orta
07-Kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri	2,88	47,61	orta
11-İçkiler	2,80	192,82	orta
42-Hazırlanmış bitkisel sıvı ve katı yağ	3,46	73,88	orta
65-Tekstil ürünleri (iplik, kumaş, hazır eşya)	2,89	79,51	orta

Kaynak: Comtrade ve PC TAS verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Suriye'nin ihracatta orta derecede karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olduğu 6 mal grubu SITC Teknoloji Sınıflandırması'na göre analiz edildiğinde, 4 mal grubunun (04, 06, 07, 42) hammadde yoğun, 1 mal grubunun (65) emek yoğun, 1 mal grubunun (11) da sermaye yoğun olduğu görülmektedir. Suriye'nin, söz konusu mal gruplarındaki AKÜ'leri değişkenlik katsayılarına göre analiz edildiğinde, ciddi oranda (özellikle 06 ve 11 mal gruplarında) istikrarsız bir görünüm sergiledikleri söylenebilir (Tablo 3).

⁶ Değişkenlik katsayısı; mal gruplarının ortalama AKÜ katsayılarının dağılım karakteristiğini, diğer bir ifadeyle AKÜ katsayılarının dönem ortalaması etrafındaki karşılaştırmalı değişkenliğini (volatilitelerini) belirler. Değişkenlik katsayısı; $CV = (\text{standart sapma} / \text{aritmetik ortalama}) * 100$ formülüyle hesaplanır. http://www.ats.ucla.edu/stat/mult_pkg/faq/general/coefficient_of_variation.htm > (Erişim Tarihi:19.08.2008).

Suriye'nin ihracatta zayıf derecede karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olduğu 5 mal grubu SITC Teknoloji Sınıflandırması'na göre analiz edildiğinde, 1 mal grubunun (02) hammadde yoğun, 3 mal grubunun (61, 84, 85) emek yoğun, 1 mal grubunun (55) da sermaye yoğun olduğu görülmektedir. Suriye'nin, söz konusu mal gruplarındaki AKÜ'leri değişkenlik katsayılarına göre analiz edildiğinde, oldukça yüksek boyutlarda (özellikle 02 ve 55 mal gruplarında) istikrarsız bir görünüm sergiledikleri söylenebilir.

Tablo 4. Suriye'nin Zayıf AKÜ Katsayılarına Sahip Olduğu Mal Grupları (SITC Rev3, 2 Hane)

Mal Grupları	AKÜ Ort.	Değişkenlik Katsayısı	Üstünlük
02-Süt, süt ürünleri ve yumurtalar	1,89	115,29	zayıf
55-Uçucu yağlar, parfüm, kozmetik, tuvalet	1,54	102,90	zayıf
61-Başka yerde belirtilmeyen İşlenmiş deri ve	1,68	64,49	zayıf
84-Giyim eşyası ve bunların aksesuarları	1,38	84,38	zayıf
85-Ayakkabılar	1,47	71,13	zayıf

Kaynak: Comtrade ve PC TAS verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Suriye'nin ihracatta açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerine genel olarak bakıldığında, ağırlıklı hammadde ve emek yoğun, kısmen de sermaye yoğun malların ihracatında üstünlüklerinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, Suriye'nin ihracatındaki karşılaştırmalı üstünlüklerinde araştırma bazlı malların (kolay taklit edilen ve zor taklit edilen) bulunmaması dikkat çekicidir. Bu durum, ülkenin katma değeri düşük malların ihracatında söz sahibi olduğunu (katma değeri yüksek malları ithal etmek durumunda kaldığı) ve dış ticaret hadlerinin aleyhte olduğu gerçeğini ifade etmektedir.

5. TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ VE AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLERİ

Türkiye'de 1980 yılından itibaren ihracata yönelik sanayileşme politikaları uygulanmaktadır. Bu bağlamda, ihracata dayalı büyüme temel felsefe haline gelmiş, ihracat miktarında önemli artışlar sağlanmıştır. Türkiye'nin toplam ihracatının dünya toplam ihracatına oranı 1993 yılında %0,4 iken, 2010 yılında %0,7'ye çıkmıştır. 1993 yılında 15 milyar \$ olan Türkiye'nin ihracatı günümüzde 130 milyar \$'ı aşmıştır. İhracattaki artışa ürün ve pazar çeşitlendirmesi de eşlik etmiş, Türk dış ticaretinin bileşimi ve hitap edilen pazarlar önemli oranda genişlemiştir.

Türkiye'nin ihracatındaki ilk 20 ülke, 2004 ve 2010 yılları karşılaştırılarak incelendiğinde, Almanya'nın ilk sıradaki yerini koruduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'nin sınır komşularına ihracatı bağlamında incelendiğinde önemli bir entegrasyon göze çarpmaktadır. Özellikle Irak, 2004 yılında Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı 9. ülke (%2.91 pay) iken 2010 yılında 5. ülke (%5.37 pay) konumuna gelmiştir. İran da 2004 yılında 17. sırada iken (%1.27 pay) 2010'da 9. sırada (%2.70 pay) yer almaktadır (Tablo-5).

Tablo 5. Türkiye'nin ihracatında ilk 20 ülke (1000 \$)
(2004 Yılı)

(2004 Yılı)			(2010 Yılı)		
ÜLKE	TOPLAM	%	ÜLKE	TOPLAM	%
Almanya	8.852.991	13,83	Almanya	11.461.453	10,21
İngiltere	5.469.934	8,55	Birleşik Krallık	6.974.740	6,22
İtalya	4.792.580	7,49	İtalya	6.557.692	5,84
A.B.D.	4.768.927	7,45	Fransa	6.135.972	5,47
Fransa	3.663.143	5,72	Irak	6.026.368	5,37
İspanya	2.704.779	4,23	Rusya	4.679.476	4,17
Hollanda	2.196.858	3,43	A.B.D.	3.773.185	3,36
Rusya	2.132.101	3,33	İspanya	3.648.996	3,25
Irak	1.859.909	2,91	İran	3.028.338	2,70
İsrail	1.334.347	2,08	B.A.E.	2.755.240	2,46
Romanya	1.260.444	1,97	Romanya	2.605.779	2,32
Belçika	1.208.699	1,89	Hollanda	2.474.851	2,21
Yunanistan	1.189.521	1,86	Mısır	2.325.814	2,07
B.A.E.	933.941	1,46	S. Arabistan	2.271.446	2,02
Bulgaristan	845.370	1,32	Çin	2.268.924	2,02
Cezayir	832.613	1,30	İsrail	2.086.054	1,86
İran	812.239	1,27	Libya	2.011.130	1,79
S. Arabistan	789.522	1,23	Belçika	1.965.625	1,75
Polonya	713.133	1,11	Suriye	1.854.743	1,65
Danimarka	644.508	1,01	Nahçıvan	1.576.844	1,41
İlk 20 Toplam	47.005.560	73	İlk 20 Toplam	76.482.670	68,15
Genel Toplam	64.010.231	100	Genel Toplam	112.219.270	100,00

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr> verilerinden yararlanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Suriye ve Azerbaycan-Nahçıvan 2004'de listede yer almaz iken 2010'da sırasıyla 19. ve 20. sırada yer almaktadır. 2004 yılında, en fazla ihracat yapılan 20 ülkeden 13'ü batı ülkeleri iken; 2010'da söz konusu rakamın 9'a düşmüş olması, Türkiye'nin ihracat eksenini Uzak Doğu, Orta Doğu ve sınır ülkeleri yönünde değiştirdiğini göstermektedir.

5.1. Türkiye'nin İhracatında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler

Türkiye'nin ihracatında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler hesaplanırken, 1993-2008 yılları arasındaki en yüksek ve en düşük değer analizden çıkarılmak suretiyle uygun ortalama hesaplanmıştır. Ortalama değer olarak Türkiye'nin ihracatta güçlü karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olduğu 5 mal grubu SITC Teknoloji Sınıflandırması'na göre analiz edildiğinde, 1 mal grubunun (05) hammadde yoğun, 3 mal grubunun (65, 83, 84) emek yoğun, 1 mal grubunun (12) da sermaye yoğun olduğu görülmektedir (Tablo 6).

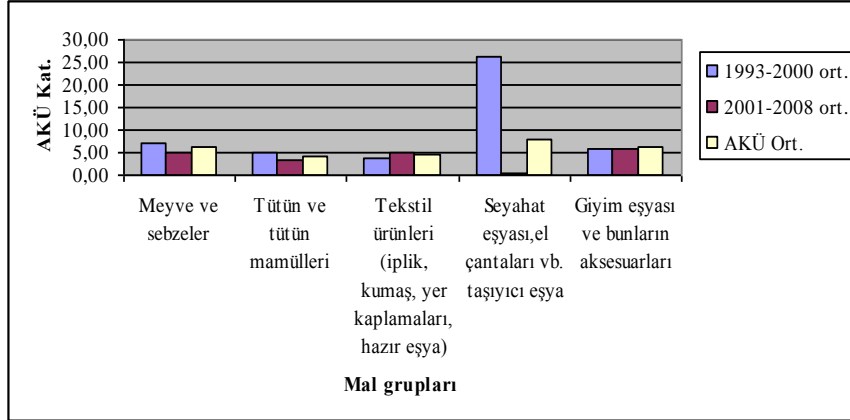
Tablo 6. Türkiye'nin Güçlü AKÜ Katsayılarına Sahip Olduğu Mal Grupları (SITC Rev3, 2 Hane)

Mal Grupları	1993-2000 ort.	2001-2008 ort.	AKÜ Ort.	Değ.Kat.
05-Meyve ve sebzeler	7,29	4,85	6,07	22,89
12-Tütün ve tütün mamulleri	5,18	3,24	4,21	26,06
65-Tekstil ürünleri (iplik, kumaş,	3,82	4,92	4,53	30,39
83-Seyahat eşyası, el çantaları vb.	26,06	0,47	7,75	254,74
84-Giyim eşyası ve bunların	6,04	5,96	6,23	41,24

Kaynak: Comtrade ve PC TAS verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

1993-2000 ve 2001-2008 dönemleri kıyaslandığında, Türkiye'nin güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu mal gruplarının tekstil ürünleri hariç üstünlük derecelerinin nispi olarak azaldığı görülmektedir (Tablo 6). Bununla birlikte, 83 grubu seyahat eşyası, el çantaları vb. taşıyıcı eşya ihracatında ilk dönemde görülen çok yüksek derecedeki üstünlükler ikinci dönemde dezavantaja dönüşmüştür. Söz konusu durum, adı geçen mal gruplarının AKÜ katsayılarındaki volatilitenin yüksek olması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Grafik 2. Türkiye'nin Güçlü Karşılaştırmalı Üstünlüğe Sahip Olduğu Mal Grupları

Kaynak: Tarafımızca düzenlenmiştir.

Türkiye'nin ihracatta orta derecede karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olduğu 5 mal grubu SITC Teknoloji Sınıflandırması'na göre analiz edildiğinde, 3 mal grubunun (06, 27, 43) hammadde yoğun, 1 mal grubunun (81) emek yoğun, 1 mal grubunun (67) da sermaye yoğun olduğu görülmektedir (Tablo 7).

1993-2000 ve 2001-2008 dönemleri kıyaslandığında, Türkiye'nin orta derece karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu mal gruplarının prefabrik yapılar; sıhhi su tes., ısıtma ve aydınlatma cih. hariç üstünlük derecelerinin nispi olarak azaldığı görülmektedir. Söz konusu mal gruplarının AKÜ katsayılarındaki istikrarsızlık da göze çarpmaktadır.

Tablo 7. Türkiye'nin Orta Derece AKÜ Katsayılarına Sahip Olduğu Mal Grupları (SITC Rev3, 2 Hane)

Mal Grupları	1993-2000 ort.	2001-2008 ort.	AKÜ Ort.	Değ.Kat.
06-Şeker, şeker ürünleri ve bal	3,51	1,87	2,60	45,42
27-Ham gübre ve madenler	3,30	3,28	3,29	27,12
43-İşlenmiş sıvı, katı yağlar;mumlar	5,01	1,49	3,16	68,72
67-Demir ve çelik	2,43	2,31	2,35	46,36
81-Prefabrik yapılar; sıhhi su tes.,	1,49	2,96	2,23	39,67

Kaynak: Comtrade ve PC TAS verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Türkiye'nin ihracatta zayıf karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olduğu 12 mal grubu SITC Teknoloji Sınıflandırması'na göre analiz edildiğinde, 6 mal grubunun (00, 04, 07, 09, 41, 42) hammadde yoğun, 3 mal grubunun (26, 66, 69) emek yoğun, 2 mal grubunun (55, 62) sermaye yoğun, 1 mal grubunun (58) da kolay taklit edilen araştırma bazlı olduğu görülmektedir (Tablo 8).

1993-2000 ve 2001-2008 dönemleri kıyaslandığında, Türkiye'nin zayıf karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu mal gruplarının genel olarak üstünlük derecelerinin nispi olarak azaldığı görülmektedir. Söz konusu mal gruplarından özellikle canlı hayvanlar grubundaki gelişme dikkat çekicidir. Zira, oldukça istikrarsız bir sürecin hakim olduğu sözü edilen mal gruplarında ikinci dönemde AKÜ katsayısı çok düşük olup dezavantajı işaret etmektedir. Bununla birlikte, çok yüksek istikrarsızlığa sahip olan hayvansal sıvı ve katı yağlar ihracatında da ilk dönem ortaya çıkan güçlü üstünlük yerini ikinci dönemde dezavantaja bırakmıştır.

Tablo 8. Türkiye'nin Zayıf AKÜ Katsayılarına Sahip Olduğu Mal Grupları (SITC Rev3, 2 Hane)

Mal Grupları	1993-2000 ort.	2001-2008 ort.	AKÜ Ort.	Değ.Kat.
00-Canlı hayvanlar	2,86	0,26	1,17	149,82
04-Hububat, hububat ürünleri	1,93	1,26	1,58	26,22
07-Kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri	1,11	1,05	1,05	18,61
09-Çeşitli yenilebilir ürünler	2,30	1,49	1,89	24,33
26-Dokuma elyafi ve bunların artıkları	2,29	1,50	1,86	31,04
41-Hayvansal sıvı ve katı yağlar	5,08	0,18	1,45	243,67
42-Hazırlanmış bitkisel sıvı ve katı yağ	1,68	1,17	1,42	39,37
55-Uçucu yağlar, parfüm, kozmetik, tuvalet müstahzarları	1,25	1,16	1,22	42,15
58-İlk şekilde olmayan plastikler	0,67	1,52	1,08	47,11
62-Kauçuktan eşya	1,29	1,98	1,71	35,42
66-Diğer metal olmayan maddeden yapılan eşyalar	2,56	1,77	1,96	55,74
69-Başka yerde belirtilmeyen madenden mamul eşya	0,83	1,48	1,18	36,63

Kaynak: Comtrade ve PC TAS verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

6. TÜRKİYE VE SURİYE'NİN KARŞILAŞTIRMALI İHRACAT PERFORMANSI

Türkiye ile Suriye arasındaki dış ticaret incelendiğinde, her iki ülke arasındaki toplam dış ticaretin genel olarak artmakta olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'nin Suriye karşısında yıllar itibariyle gittikçe artan miktarlarda dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir (Tablo 9).

Tablo 9. Türkiye - Suriye Dış Ticareti (2000-2010) (Milyon \$)

Yıl	İhracat	İthalat	Toplam Dış Ticaret
2010	1.848	662	2.510
2009	1.424	327	1.751
2008	1.114	639	1.753
2007	797	376	1.173
2006	609	187	796
2005	551	272	823
2004	394	357	751
2003	410	413	823
2002	262	506	768
2001	281	463	744
2000	181	545	726

Kaynak: Comtrade veri tabanı.

Bir ülkenin başka bir ülke karşısında, bir malın ihracatındaki karşılaştırmalı üstünlük/dezavantaj durumunu ölçebilmek amacıyla aşağıdaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi (karşılaştırmalı ihracat performansı) de kullanılabilir;

$$AKÜ_{kt}^{jm} = \frac{X_{kt}^j / X_t^j}{X_{kt}^m / X_t^m}$$

$AKÜ_{kt}^{jm}$; j ülkesinin t döneminde k malı ihracatında m ülkesi karşısındaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayısı

(X_{kt}^j / X_t^j) ; j ülkesinin t döneminde k malı ihracatının toplam ihracatı içindeki payı

(X_{kt}^m / X_t^m) ; m ülkesinin t döneminde k malı ihracatının toplam ihracatı içindeki payı

İndeks sonucunun 1'den büyük çıkması, söz konusu malın (sektörün) ihracatında j ülkesinin, m ülkesine göre açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğunu göstermektedir. 1'den küçük çıkması durumunda da, malın ihracatında j ülkesi m ülkesine göre karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir.

Çalışmada Türkiye ile Suriye'nin karşılaştırmalı ihracat performansı, Balassa İndeksi kullanılarak ölçülmüştür. Formülde kesrin pay kısmı Türkiye'yi, payda kısmı da Suriye'yi ifade etmektedir.

Türkiye'nin ihracatta Suriye karşısında toplam 66 mal grubunun 46'sında güçlü karşılaştırmalı üstünlükleri bulunmaktadır. Türkiye'nin Suriye karşısında güçlü açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu 46 mal grubu SITC Teknoloji Sınıflandırması'na göre analiz edildiğinde, 15'inin hammadde yoğun, 8'inin emek

yoğun, 7'sinin sermaye yoğun, 7'sinin kolay taklit edilen araştırma bazlı, 9'unun da zor taklit edilen araştırma bazlı mallar olduğu görülmektedir (Ek Tablo.1).

Türkiye'nin Suriye karşısında özellikle teknolojik içerikli mallar olan araştırma bazlı malların (kolay ve zor taklit edilen) tamamının ihracatındaki (genelde çok yüksek oranlarda) karşılaştırmalı üstünlüğü dikkat çekicidir. Bu da, Türkiye'nin ihracat bileşiminin nispi olarak katma değeri yüksek ürünlerden oluştuğunun göstergesidir Türkiye'nin ihracatta Suriye karşısında toplam 66 mal grubunun 6'sında orta derece karşılaştırmalı üstünlükleri bulunmaktadır (Tablo 10).

Tablo 10. Türkiye'nin Suriye Karşısında Orta Derece Üstünlüğe Sahip Olduğu Mal Grupları (SITC Rev3, 2 Hane)

Mal Grupları	AKÜ Ort.	Üstünlük
06-Şeker, şeker ürünleri ve bal	3,46	orta
22-Yağlı tohumlar, yağ veren meyveler	2,45	orta
41-Hayvansal sıvı ve katı yağlar	3,62	orta
55-Uçucu yağlar, parfüm, kozmetik, tuvalet müstahzarları	3,37	orta
65-Diğer tekstil iplik, kumaş, şekil ver. mens	3,23	orta
83-Seyahat eşyası, el çantaları vb. taşıyıcı eşya	3,12	orta

Kaynak: Comtrade ve PC TAS verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Türkiye'nin Suriye karşısında orta derece açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu 6 mal grubu SITC Teknoloji Sınıflandırması'na göre analiz edildiğinde, 3'ünün hammadde yoğun, 2'sinin emek yoğun, 1'inin sermaye yoğun olduğu görülmektedir.

Tablo 11. Türkiye'nin Suriye Karşısındaki Zayıf Üstünlüğe Sahip Olduğu Mal Grupları (SITC Rev3, 2 Hane)

Mal Grupları	AKÜ Ort.	Üstünlük
05 -Meyve ve sebze	1,29	zayıf
42-Hazırlanmış bitkisel sıvı ve katı yağ	1,28	zayıf
61 - İşlenmiş deri ve kürkler	1,26	zayıf

Kaynak: Comtrade ve PC TAS verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Türkiye'nin ihracatta Suriye karşısında toplam 66 mal grubunun 3'ünde zayıf karşılaştırmalı üstünlükleri bulunmaktadır (Tablo 11). Türkiye'nin Suriye karşısında zayıf açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu 3 mal grubu SITC Teknoloji Sınıflandırması'na göre analiz edildiğinde, 2'sinin hammadde yoğun, 1'inin emek yoğun olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin ihracatta Suriye karşısında toplam 66 mal grubunun 9'unda karşılaştırmalı dezavantajı bulunmaktadır (Tablo 12). Türkiye'nin Suriye karşısında

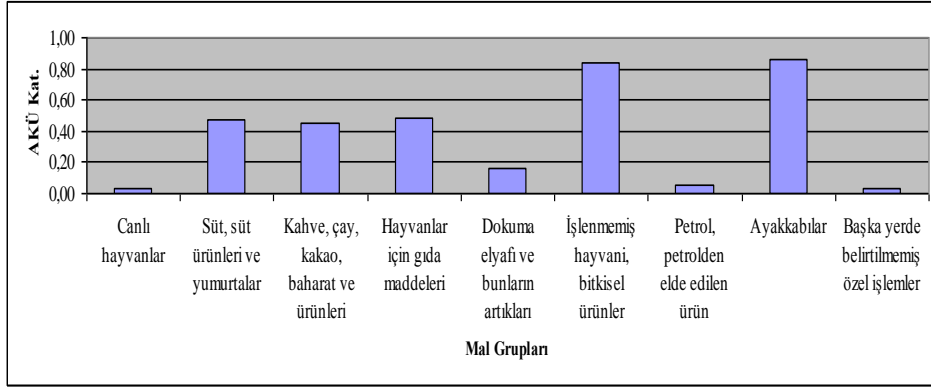
dezavantaja sahip olduğu (Suriye'nin Türkiye karşısında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu) mal gruplarının neredeyse tamamının hammadde yoğun (sadece 1'i emek yoğun) olduğu görülmektedir. Söz konusu ürünlerin önemli bir kısmının hayvansal ürünler olması dikkat çekicidir.

Tablo 12. Türkiye'nin Suriye Karşısında Dezavantaja Sahip Olduğu Mal Grupları (SITC Rev3, 2 Hane)

Mal Grupları	AKÜ Ort.	Üstünlük
00-Canlı hayvanlar	0,03	dezavantaj
02-Süt, süt ürünleri ve yumurtalar	0,47	dezavantaj
07-Kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri	0,45	dezavantaj
08-Hayvanlar için gıda maddeleri	0,48	dezavantaj
26-Dokuma elyafi ve bunların artıkları	0,16	dezavantaj
29-İşlenmemiş hayvani, bitkisel ürünler	0,84	dezavantaj
33-Petrol, petrolden elde edilen ürün	0,05	dezavantaj
85-Ayakkabılar	0,86	dezavantaj
93-Başka yerde belirtilmemiş özel işlemler	0,03	dezavantaj

Kaynak: Comtrade ve PC TAS verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Grafik 3. Türkiye'nin Suriye Karşısında Dezavantaja Sahip Olduğu Mal Grupları

7. SONUÇ

1980 yılından bu yana ihracata yönelik büyüme ve sanayileşme stratejisi benimseyen Türkiye gerek ihracat miktarını arttırmış, gerekse ihracatında ürün ve pazar çeşitlendirmesine gitmiştir. 2004 yılından 2010 yılına gelindiğinde, Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı 20 ülke arasında Batı ülkelerinin payı 13'den 9'a inmiş, Orta Doğu ülkelerinin ve sınır komşularının payında artış sağlanmıştır. Bu bağlamda Suriye, 2010 yılında Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı 19. ülke konumuna gelmiştir.

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımıyla Türkiye ve Suriye'nin ürün bazında karşılıklı ihracat performansını (ihracat rekabet gücünü, benzerliklerini ve farklılıklarını) ortaya koyabilmek amacıyla yapılan bu çalışmadan elde edilen bulgular, Suriye'nin hammadde ve emek yoğun, kısmen de sermaye yoğun malların ihracatında karşılaştırmalı üstünlüklere (rekabet gücüne) sahip olduğunu ifade etmektedir. Özellikle canlı hayvan, meyve ve sebze, dokuma elyafı, ham gübre, maden ve petrol ürünleri Suriye'nin ihracat rekabet gücünün lokomotifidir. Suriye ile kıyaslandığında, Türkiye'nin ihracat rekabet gücüne sahip olduğu ürünlerde çeşitlendirmenin daha fazla olduğu görülmektedir. Keza, Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlükleri daha çok emek ve sermaye yoğun malların ihracatından oluşmakla birlikte, bilgi ve teknoloji yoğun bazı ar-ge mallarının ihracatında da rekabet gücü mevcuttur.

Türkiye ve Suriye'nin karşılaştırmalı ihracat performansları açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayılarına (Balassa İndeksi) göre analiz edildiğinde, Türk dış ticaretinin rekabet gücünün nispi olarak oldukça yüksek olduğu ifade edilebilir. Zira, Türkiye'nin toplam 66 mal grubundan 57'sinin ihracatında Suriye karşısında rekabet üstünlüğü bulunmaktadır. Suriye'nin Türkiye karşısında rekabet üstünlüğüne sahip olduğu mal gruplarının neredeyse tamamının hammadde yoğun olması dikkat çekicidir.

Türkiye ve Suriye ikili ticaret politikalarını, küresel pazarlardaki ve birbirleri karşısındaki üstünlükleri ışığında belirlemelidir. Bu bağlamda, çalışmadan elde edilen bulgulara göre, Türkiye'nin Suriye'ye açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olduğu, katma değeri yüksek sermaye yoğun (demir-çelik, kara taşıtları vb.) ve teknoloji yoğun (kimyasal maddeler ve ürünleri, plastik ürünleri, elektronik cihaz, eşya, televizyon, beyaz eşya, makineler ve ulaşım araçları) malları ihraç etmesi; Suriye'den daha çok hammadde yoğun (canlı hayvanlar, petrol ve petrol ürünleri vb.) malları ithal etmesi gerekmektedir.

Ek Tablo 1. Türkiye'nin Suriye Karşısında Güçlü Üstünlüğe Sahip Olduğu Mal Grupları (SITC Rev3, 2 Hane)

Mal Grupları	AKÜ Ort.	Üstünlük
01-Et ve et ürünleri	8,09	güçlü
03-Balıklar ve diğer deniz ürünleri	291,79	güçlü
04-Hububat, hububat ürünleri	20,72	güçlü
09-Çeşitli yenilebilir ürünler	16,67	güçlü
11-İçkiler	18,31	güçlü
12-Tütün ve tütün mamulleri	26,49	güçlü
21-İşlenmemiş kösele, deri ve kürk	63,86	güçlü
23-Ham kauçuk	26,65	güçlü
24-Mantar, odun ve kereste	12,01	güçlü
25-Kağıt hamuru ve kullanılmış kağıt	4,00	güçlü
27-Ham gübre ve madenler (kömür, petrol ve değerli taşlar hariç)	15,83	güçlü
28-Metal cevheri, döküntüleri, hurdaları	23,51	güçlü
32-Taş kömürü, kok kömürü ve biriket kömürü	31,95	güçlü

Mal Grupları	AKÜ Ort.	Üstünlük
34-Doğal gaz ve mamul gaz	69,00	güçlü
43-İşlenmiş sıvı, katı yağlar; mumlar	40,75	güçlü
51-Organik kimyasal ürünler	19,14	güçlü
52-İnorganik kimyasal ürünler	18,36	güçlü
53-Debagat ve boyacılıkta kull. ürün	5,88	güçlü
54-Tıp ve eczacılık ürünleri	6,28	güçlü
56-Gübreler (272 grubun dışındakiler)	32,34	güçlü
57-İlk şeklindeki plastikler	9,27	güçlü
58-İlk şekilde olmayan plastikler	33,53	güçlü
59-Başka yerlerde belirtilmeyen kimyasal maddeler ve ürünler	8,82	güçlü
62-Kauçuktan eşya	87,77	güçlü
63-Mantar ve ahşap eşya(mobilya hariç)	233,85	güçlü
64-Kağıt, karton ve kağıt hamurundan eşya	11,11	güçlü
66-Diğer metal olmayan maddeden yapılan eşyalar	28,37	güçlü
67-Demir ve çelik	228,79	güçlü
68-Demir ihtiva etmeyen madenler	14,60	güçlü
69-Başka yerde belirtilmeyen madenden mamul eşya	16,52	güçlü
71-Güç üreten makineler ve araçlar	363,20	güçlü
72-Belirli sanayiler için özel makineler	14,06	güçlü
73-Metal işleme makineleri	29,82	güçlü
74-Diğer genel endüstri makine/cihazların aksamaları	66,17	güçlü
75-Büro makineleri ve otomatik veri işleme makineleri	130,55	güçlü
76-Haberleşme, ses kaydetme cihaz ve araçlar	1201,80	güçlü
77-Elektrik makineleri, cihazları ve aletleri, vb. aksam, parçaları	169,83	güçlü
78-Motorlu kara taşıtları	2237,67	güçlü
79-Diğer taşıt araçları	240,60	güçlü
81-Prefabrik yapılar; sıhhi su tes., ısıtma ve aydınlatma cih.	54,73	güçlü
82-Mobilya; yatak takımı, yatak payandaları ve yastıklar	21,41	güçlü
84-Giyim eşyası ve bunların aksesuarları	9,78	güçlü
87-Mesleki, ilmi, kontrol alet ve cihazlar	199,22	güçlü
88-Fotoğraf malzemesi, optik eşya, saatler	6,30	güçlü
89-Başka yerde belirtilmeyen çeşitli mamul eşyalar	13,14	güçlü
97-Altın, parasal olmayan (altın madeni hariç)	1284,52	güçlü

Kaynak: Comtrade ve PC TAS verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Ek Tablo 2. SITC Teknoloji Sınıflandırması

Hammadde Yoğun Mallar	
SITC 0	Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri
SITC 2 (26 hariç)	Tarımsal hammaddeler
SITC 3 (35 hariç)	Mineral yakıtlar ve mineral yağlar
SITC 4	Hayvansal ve bitkisel yağlar
SITC 56	Gübreler
Emek Yoğun Mallar	
SITC 26	Dokumaya elverişli lifler (elyaflar)
SITC 6 (62, 67, 68 hariç)	İmalat malları
SITC 8 (87, 88 hariç)	Diğer üretim malları
Sermaye Yoğun Mallar	
SITC 1	İçkiler, tütün ve mamulleri
SITC 35	Elektrik enerjisi
SITC 53	Boyacılıkta kullanılan ürünler
SITC 55	Uçucu yağlar, rezinoitler, parfümeri, kozmetik
SITC 62	Kauçuk eşya
SITC 67	Demir ve çelik
SITC 68	Demir ihtiva etmeyen madenler
SITC 78	Kara taşıtları
Kolay Taklit Edilen Araştırma Bazlı Mallar	
SITC 51	Organik kimyasal ürünler
SITC 52	İnorganik kimyasal ürünler
SITC 54	Tıp ve eczacılık ürünleri
SITC 58	İlk haliyle olmayan plastikler
SITC 59	Kimyasal maddeler ve ürünler
SITC 75	Büro makineleri, otomatik veri işleme makinesi
SITC 76	Haberleşme, sesi kaydetme ve kaydedilen sesi tekrar veren alet
Zor Taklit Edilen Araştırma Bazlı Mallar	
SITC 57	İlk haliyle plastikler
SITC 7 (75, 76, 78 hariç)	Makineler ve ulaşım araçları
SITC 87	Mesleki, bilimsel ölçü ve kontrol cihazları
SITC 88	Fotoğraf malzemeleri, optik eşyalar, saatler

Kaynak: Garry Hufbauer, (1974), "Specialization by Industrial Countries: Extent and Consequences", The International Division of Labour: Problems and Perspectives-International Symposium, Germany.

KAYNAKÇA

- Balassa, Bela, (1965), "Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage", The Manchester School of Economic and Social Studies, Vol:33, No:2.
- Batra, Amita ve Khan, Zeba, (2005), "Revealed Comparative Advantage: An Analysis for India and China", Indian Council for Research on International Economic Relations, Working Paper No:168, New Delhi.
- Bekmez, Selahattin ve Terzioğlu, Mustafa, (2008), "Rekabet, Rekabet Gücü ve Rekabet Gücünü Ölçme Yöntemleri", Türkiye Avrupa Birliği Sektörel Rekabet Analizleri- Editör: Selahattin BEKMEZ, Nobel Yay., Ankara.
- Beningo, Steven, (2005), "Trade and Transportation Between the United States and China, and Between the United States and India", 2006 Conference of the Society of Government Economists, Washington.
- Bernhofen, Daniel M., (2005), "An Empirical Assessment of the Comparative Advantage Gains from Trade: Evidence from Japan", The American Economic Review, V:95, No:1.
- Coxhead, Ian, (2007), "A New Resource Curse? Impacts of China's Boom on Comparative Advantage and Resource Dependence in Southeast Asia", World Development, Vol:35, No:7.
- Dünya Bankası-Türkiye Yatırım Ortamı Değerlendirmesi, (2010), Krizden Özel Sektör Öncülüğünde Büyümeye, Avrupa ve Orta Asya Bölgesi.
- Goldin, Ian, (1990), "Comparative Advantage: Theory and Application to Developing Country Agriculture-Research Programme on: Changing Comparative Advantage in Food and Agriculture", OECD Development Centre Working Papers, No:16.
- Erlat Güzin, (2004), "Do Turkish Exports Have Comparative Advantage With Respect to The European Union Market, 1990-2000", Department of Economics Middle East Technical University.
- Erk, Nejat, (1987), "Revealed Comparative Advantage and Protectionist Policies- An Analysis of Turkey' s Foreign Trade in 1980", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y:1, S:1, Adana.
- Hajiyev, Nazim O., (2004), Study of Azerbaijan' s Current and Potential Comparative Advantage, Center of Economic Reforms Ministry of Economic Development-UNDP Azerbaijan, Baku.
- Hinloopen, Jeroen,, (2004), "P-P plots and the Harmonic Mass indeks: an application to comparative advantage", 30 July 2004 Seminar at the University of Adelaide, Australia.
- Hinloopen, Jeroen, (2001), "On the empirical distribution of the Balassa Index", Review of World Economics, Vol:137, No:1.
- Hufbauer, Garry, (1974), "Specialization by Industrial Countries: Extent and Consequences", The International Division of Labour: Problems and Perspectives-International Symposium, Germany.

- Jamus Jerome Lim, (2010), "Export Diversification in a Transitioning Economy: The Case of Syria", World Bank.
- Kalkan, Sarp, (2009), Türkiye'nin İhracat Performansı Üzerine Bir Değerlendirme, TEPAV.
- Kaya, A.Ayşen, (2006), "İmalat Sanayi İhracatında Uzmanlaşma: Türkiye-Avrupa Birliği Analizi (1991-2003)", Ege University Working Papers in Economics 2006, No:06/05, İzmir.
- Kök, Recep ve Çoban, Orhan, (2005), "Türkiye Tekstil Endüstrisi ve Rekabet Gücü: AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği, 1989-2001", İktisat İşletme ve Finans, C:20, S:228.
- Kösekahyaoğlu, Levent, (2003), "Comparative Advantage of Turkey With Regard to The EU", SDÜ İ.İ.B.F Dergisi, C:8, S:2.
- Li, Kui-Wai ve Bender, Siegfried, (2002), "The Gain and Loss of Comparative Advantage in Manufactured Exports Among Regions", Department of Economics and Finance and APEC Study Center-Annual Consortium Conference, Merida, Mexico.
- Ling, B.H.-Leung, P.S.-Shang, Y.C., (1996), "Export Performance of Major Cultured Shrimp Producers in the Japanese and US Markets", Aquaculture Research 27.
- Mahmood, Amir, (2006), "Export Specialization and Competitiveness of the Malaysian Manufacturing: Trends, Challenges and Prospects", Conference on International Trade Education and Research (CITER5)-Managing Globalisation for Prosperity, 26-27 October, Melbourne.
- Masters, William A., (1995), "Guidelines on National Comparative Advantage and Agricultural Trade", Agricultural Policy Analysis Project, APAP III Methods and Guidelines, Phase III, No: 4001.
- Mykhnenko, Vlad, (2005), "What Type of Capitalism in Eastern Europe? Institutional Structures, Revealed Comparative Advantages, and Performance of Poland and Ukraine", Centre for Public Policy for Regions (CPPR) Discussion Paper, No:6.
- Porter, Michael E., (1991), "Towards a Dynamic Theory of Strategy", Strategic Management Journal, V:12.
- Rana, Pradumna B., (1988), "Shifting Revealed Comparative Advantage: Experiences of Asian and Pacific Developing Countries", Asian Development Bank, Report No:42.
- Serin, Vildan ve Civan, Abdulkadir, (2008), "Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: A Case Study for Turkey towards the EU", Journal of Economic and Social Research, Vol:10, No:2.
- Seymen, Dilek Aykut, (2009), Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı ve Rekabet Gücü, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir.

- Sharma, Abhijit, (2004), "The Indian Economy Since Liberalisation:The Structure and Composition of Exports and Industrial Transformation (1980-2000)", Industrial Dynamics,Innovation and Development, United Kingdom.
- Şimşek, Nevzat, Seymen, Dilek ve Utkulu, Utku, (2007), "Turkey's Competitiveness in the EU Market:A Comparison of Different Trade Measures", European Trade Study Group (ETSG) 9th Annual Conference 2007, Atina.
- T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, (2008), Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Profili.
- Utkulu, Utku, (2005), Türkiye'nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- Utkulu, Utku ve Seymen, Dilek, (2004), "Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis-a-vis the EU/15", European Trade Study Group 6th Annual Conference, ETSG 2004, Nottingham.
- Wolff, Edward N., (2000), "Has Canada Specialized in the Wrong Manufacturing Industries?", Centre for the Study of Living Standarts (CSLS) Conference on the Canada-US Manufacturing Productivity Gap,V:85, Ottawa, Ontorio, Canada.
- Yücel, Cengiz, (2002), Güneyimizde Beliren Aydınlık:Suriye, TÜRSAB Ar-ge Departmanı,<http://www.tursab.org.tr/dosya/1011/02ocsur_1011_1439531.pdf> (Erişim Tarihi:31.10.2010).
- <<http://www.econlib.org/LIBRARY/Ricardo/ricP.html>>(Erişim Tarihi:24.11.2007).
- <<http://www.aleppochamber.org/>> (Erişim Tarihi:30.09.2010).
- <<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD>>(Erişim Tarihi:31.09.2010).
- <<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?page=1>> (Erişim Tarihi:31.09.2010).
- <<http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Suriye>>(Erişim Tarihi:31.10.2010).
- <http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?page=3> (Erişim Tarihi:31 Ekim 2010).
- <http://www.ats.ucla.edu/stat/mult_pkg/faq/general/coefficient_of_variation.htm> (Erişim Tarihi:19.08.2008).
- <<http://data.worldbank.org/indicator/>>(Erişim Tarihi:31.09.2010).
- <<http://www.comtrade.un.org/>>(Erişim Tarihi:26.09.2010).
- <<http://www.tuik.gov.tr>>(Erişim Tarihi:21.11.2011).